

Posudek na diplomovou práci: **Václav Kotek, *Muslimský Ježíš. Syn Mariin v základních pramenech islámu, diplomová práce, Praha 2019* – chybně název katedry (má být Katedra systematické teologie), počet stran: 102 stran (vč. příloh); počet znaků: 170 460 (vč. mezer)**

Václav Kotek se opět po letech odhodlal zpracovat studentskou práci o muslimském pohledu na Ježíše. První pokus zpracoval již před několika lety na Univerzitě v Hradci Králové. Nutno dodat, že se zde nejedná o „nové vydání“, této starší práce. Jde o zbrusu nové a metodologicky bravurnější zpracování. Zatímco minulou práci koncipoval jako muslimský komentář ke křesťanskému krédu, pak tato práce je o poznání lépe metodologicky uchopena.

Autor zde předkládá islám v jeho konstitutivních pramenech (životopis Muhammada, Korán, tradice - sunna), kde se snaží analyzovat ty pasáže, které se nějak věnují Ježíšově osobě. Zatímco u Koránu je výskyt jména Ísá snadno dohledatelný, v moři psané tradice je to však velmi obtížné pro diametrálně širší rozsah analyzovaného materiálu. Zde autor dle mého soudu metodologicky nejvíce pochybil. Jeho kritéria, podle kterých zkoumal texty hadíthů, nejsou adekvátní pro tak závažnou práci jakým je kandidátská práce diplomová. Ovšem i přes nepřilíš šťastně uchopenou metodologii dochází poctivou práci k povedené závěrečné syntéze.

I) Struktura:

Svou práci člení do čtyř hlavních kapitol:

1. Historický přehled (s. 10-23), kde autor předkládá historické souvislosti ať už arabské předislámské společnosti, nebo i sám životopis Muhammada.

2. Korán (s. 24-60), zde autor velmi povedeně předkládá fakta o Koránu z historické, formální, strukturální i obsahové stránky. Nutno dodat, že je zde autor velmi precizní a jeho informace se shodují v podstatě se současnou koránistikou. Zvláště je cenná pasáž o alternativních zprávách o vzniku Koránu (s. 26-27). Později předkládá analýzu pasáží s Ježíšem (Ísou).

3. Sunna (s. 61-76), v této části se autor pokusil představit písemnou tradici v islámu. Toto široké téma, v mnoha ohledech širší než nauka o Koránu, se autorovi podařilo na několika stránkách poměrně dobře uchopit a předložit. Závažným nedostatkem se zdá, že autor neovládá arabštinu. To je znát především v druhé části, kde analyzuje hadíthy, které vyprávějí o Ježíši. Neznalost původního jazyka je poměrně zásadní. Nejvíce tím trpí metodologie výběru hledaných klíčových slov, podle kterých vybírá z tisícovek hadíthů to, co později analyzuje. I přesto však tato část je vypracována kvalitně a splní všechny normy kladené na diplomovou práci.

4. Ježíš mezi křížem a půlměsícem (s. 77-87). Zde jde o nejzajímavější část, kde se autor pokusil o vlastní domýšlení tématu. A nutno dodat, že velmi podnětně. Připraví si tím dobrou pozici pro závěrečnou syntézu.

Práci uvozuje *Úvodem* (s. 8-9) a ukončuje *Závěrem* (s. 88-90). K práci jsou také přiloženy dvě přílohy: č. 1. *Seznam veršů o Ježíšovi v Koránu* (s. 98-99); a č. 2. *Seznam hadíthů o Ježíšovi* (s. 100-102). Zatímco v úvodu autor objasňuje cíle své práce, v závěru se pak snaží o syntetické myšlenky, ve kterých zpřístupňuje, jak je náročné hovořit o postavě, na níž stojí naše víra, a která je muslimům a křesťanům společná, ovšem zároveň se v pojetí této osoby velmi zásadně mýlíme.

II) Formální nedostatky:

Z formálního hlediska toho nelze moc vytknout. V celé pasáži se autor opírá o celou řadu kvalitní literatury z pera českých i zahraničních autorů. Svě zdroje zpracovává analyticky a rozhodně jen neshromažďuje knihy k tématu. Svě autory parafrázuje, občasně i cituje a nabízí dobrý přehled informací a souvislostí k danému tématu.

Václav Kotek je také sám literátem, tedy suchý vědecký jazyk je často prošpikován beletristickými narativy a vsuvkami. Přesto, že práce prošla závěrečnými korekturami, tak by stejně potřebovala kvalitnější revizi arabské transkripce: např. na s. 19: „do Bostry (dnes Busrá)“, má být „do Bosry (nebo Busry)“; na s. 19: „Ubajdalláh ibn Džafš“, má být: „Ubajd Alláh ibn Džahš“; na s. 19: „Uthmán al Huwajrith“, má být „Uthmán ibn al-Huwajrith“; na s. 26: „al-Hákim al-Najsábúrí“, může být „al-Hákim al-Nísábúrí“; na s. 28: „adžzá, sing. džuz“, má být „adžzá’, sing. džuz“; na s. 31: „(ta‘wíl)“,

má být „(ta'wíl)“; na s. 37: „ashád al-Kahf“, má být „asháb al-kahf“; na s. 49: „al-Masíh“, podle autorova úzu má být „Masíh“; na s. 67: „Mughíra bin Šú'ba“, má být „al-Mughíra ibn Šu'ba“; na s. 67: „Mohamedovi“, má být i dle autorova úzu: „Muhammadovi“; na s. 70: „Mohamed“, má být i dle autorova úzu: „Muhammad“. Drobnosti jsou také stran latiny: na s. 86 pak je „od racia“, kdy má být „od ratia“.

III. Obsahové a formulační nejasnosti:

V úvodu autor předkládá cíle práce a základní motivy. Vesměs adekvátní formulace převládají, najdeme však i méně podařené. Čtenáři tak nemusí být úplně jasné, co autor myslí větou: „*Má-li však naše pochopení směřovat také k dialogu mezi lidmi, je nutno vyjít od člověka a skrze člověka k Bohu. Pro křesťany je to známá cesta.*“ (s. 8) Autor zde hovoří ne úplně fair o „politickém islámu“, ve větě: „*zvláště politický islám hledá vlastní nezdar v odpadnutí od pravé víry a v náboženské vlažnosti. Lékem má být návrat ke kořenům.*“ (s. 8) Tento druh „návratu ke kořenům“, však není jen politickým islámem, ale plně náboženským reformismem, který na sebe může (ale nemusí) vzít podobu aktivního politického hnutí.

V první historické části, kterou autor člení do dvou částí, nejprve předkládá předislámskou arabskou kulturu, stěžejní pasáž je pak věnována Muhammadovi. Pasáž je ucelená a autorovi se ji na poslední chvíli podařilo zkrátit na nutné minimum. Ovšem je tu několik sporných bodů. V prvé řadě je sporné zařazení pasáže o kritice pramenů („Kritika pramenů“, s. 21-23) až na závěr celé první části. Tato podkapitola je základním hermeneutickým bodem, a měla být uvozující.

Vedle toho nejsou úplně jasné některé formulace. Např.: je správný předpoklad autora, že „*zásadním pramenem pro životopisec jsou výroky proroka Muhammada (hadíthy) a standardní životopis (sira) od ibn Isháqa z přelomu osmého a devátého století.*“ (s. 22)? Hadíthy a sira totiž jsou produktem komunity věřících. Z jejich analýzy tedy nevyjde objektivní životopis, ale životopis ve světle islámské víry. Proto se mi zdá chybou, nazývat oba dokumenty „*zásadními prameny pro životopisec.*“ Životopisec bude muset jít mnohem více do mimomuslimských pramenů.

U líčení Muhammadova života bych doporučil zpřesnit některé formulace, tak např. „*Všeobecně je muslimskými i západními vědci přijímáno rozdělení Prorokova života na období mekkánské a medínské. K tomuto poznatku vedla snaha muslimských i evropských badatelů chronologicky seřadit kapitoly (súry) Koránu...*“ (s. 12) Tato formulace přehlíží Muhammadův život do roku 610, kdy došlo k údajnému zjevení. Tedy autor zde spíše hovoří o rozdělení etap zjevování, případně částí textu a obsahu Koránu, nikoliv o rozdělení Muhammadova života.

Zřejmě nejzásadnější pasáží této první části je podkapitola 1.2.3. *Křesťané v Muhammadově životě* (s. 18-21). I zde je však řada neadekvátních formulací: „*Po sňatku se Muhammad stal jedním z mekkánských hanífů, náboženských hledačů. Ztotožnili Alláha s Jahvem i křesťanským Bohem. Mohl čerpat z bohaté studnice různých církví a herezí, jejichž příslušníci v Arábii žili. Budoucí prorok nemusel za křesťanstvím chodit daleko. Mezi hanífy byli příbuzní jeho manželky i jeho samotného (Chadídža byla navíc Muhammadovou vzdálenou sestřenicí), kteří byli křesťany.*“ (s. 19) Nevím, jak k tomuto závěru autor dospěl, *hanífem* se člověk nestává nějakou svatbou. *Haníf* je koránský termín pro původní čisté monotheisty, kteří se pohybovali na území arabského poloostrova (Abrahám je první z nich). Taktéž identifikace *hanífa* a „*náboženského hledače*“ je chybná.

Podobně sporná formulace je na s. 20: „*Považuje se za jisté, že Muhammad nejednou naslouchal jakobitským kazatelům, kteří navštěvovali výroční trh v Ukázu poblíž Mekky. Prý na něj zapůsobil řečnickým uměním nadžránský biskup Quss ibn Sa'ida.*“ Autor zde odkazuje na populární životopis Barnadyho Rogersona, který ovšem není vhodný k soudům typu „*považuje se za jisté*“. Kritická islamologie o tom, zdali Muhammad vůbec někdy poslouchal křesťany, natož pak prohlášení o tom, že to byli jakobité, mlčí, protože k tomu postrádá pramenný materiál. I z těchto důvodů je jasné, že pasáž o kritice pramenů měla předcházet historickým pasážím.

Rozsahem nejzásadnější kapitolou je **2. část o Koránu** (na s. 24-60). Již první věta negativně zarezonuje ve čtenáři: „*Základní knihou islámu je bezpochyby Korán.*“ (s. 24) Copak muslimové berou Korán za svou knihu?

Poměrně důležitý prvek autor předkládá v pasáži, kde zmiňuje tradiční nauku o okolnostech zjevení (tzv. *asbáb an-nuzúl*). „*Muslimská exegeze zkoumá příčiny a okolnosti seslání jednotlivých veršů (asbáb an-nuzúl), což přispívá i k upřesnění chronologie zjevení.*“ (s. 25) Tato formulace je neúplná. Muslimští autoři totiž touto metodou nepřicházejí k poznání chronologie zjevování (obdoba historicko-kritického zkoumání textu), autoři se spíše snaží pochopit, co Bůh chtěl zjevit v té či oné konkrétní chvíli Muhammadova života a komunity prvních věřících. Nejde jim o chronologii, ale o pochopení Boží vůle.

Autor se také snaží ukázat hlubší strukturu Koránu (vedle členění do 114 súr), ovšem vynechává další rozdělování (např. *rub‘, hizb*). Na s. 31 také hovoří o *ta‘wílu*, jako jiném typu exegeze, oproti *tafsíru*. Žel více se mu nevěnuje, než odkazem na to, že „*tento směr byl zavržen*“. Což není úplně pravda, zvláště když nejde o „směr“, ale spíše o „metodu“. Navíc je *ta‘wíl* stále živý, např. mezi některými kruhy súfijců, nebo mezi ší‘ity.

Autor se – zdá se mi - v některých úsecích neubráníl přílišné popisnosti. Těž syntézy, které předkládá, předpokládají snad až příliš expertního čtenáře (příčiny Abduhovi a Ridáovi exegeze al-Manár, např. s. 32). Nezdá se mi také přesná věta „*podle islámu je Bůh zcela jiný.*“ (s. 33). Jiný, ale oproti čemu? Oproti křesťanskému pojetí, oproti lidskému rozumu a jeho poznatelnosti transcendentna?

Na s. 38 se také píše: „*Roztroušenost zmínek o Ježíšovi v mnoha súrách, stejně jako vznik jednotlivých súr v extatických zjeveních a jejich pozdější mechanické seřazení podle délky jsou důvodem skutečnosti, že z kanonicky uspořádaného Koránu nedostaneme postupným čtením žádný Ježíšův příběh, jenž by byl chronologicky, teologicky nebo alespoň logicky ucelenou zprávou o jeho životě, působení a díle.*“ Pravda je mnohem jednodušší, Ježíšův příběh nevysvětluje ani z „nekanonicky“ (velmi problematický termín) sestaveného Koránu. Následně nesouhlasím s autorovým závěrem, že po chronologickém sestavení súr: „*vystupuje částečně Ježíšův v Koránu ztracený příběh.*“ Ježíš zkrátka není pointou Koránu, ani zde není „skrytý“ jeho příběh.

Je také škoda, že si autor podrobněji nevšiml důležité pasáže (K 19:22-26), kde Ježíš zachraňuje Marii. Z křesťanského pohledu velmi hluboká pasáž. Autor to pouze komentuje: „*Při porodu chtěla bolestí raději zemřít, ale utěšuje ji sám Ježíš a zachraňuje ji, dává jí návod, jak se nasytit a jak se uchránit před pomluvami.*“ (s. 39)

Na s. 43 se autor také neubráníl nekonzistenci. Po chronologickém výčtu pasáží o Ježíšovi, pojednou začíná podkapitola s podnadpisem „*Kříž a nanebevzetí*“. Proč zde autor neudělal logickou podkapitulu, kde by vklínil i další pasáž „*Proti Trojici a Božímu synovství*“ (s. 43-46)?

Na straně 46 zase autor nejasně rozlišuje mezi Ježíšovým „*titulem*“ a „*jménem*“: „*Islámská teologie striktně trvá na dodržování titulů vyhrazených pouze pro Ježíše. Jedná se o jména...*“ Z hlediska křesťanské christologie je to zásadní pasáž. I přesto, že v Koránu nenalezneme christologii. Minimálně metodologicky to mělo být tematizováno a jasně rozlišeno.

Ve 3. části Sunna (s. 61-76) se autor pouští do analýzy výskytu jména Ježíš (případně titulů – mesiáš, služebník, ...) v islámské psané tradici. Autor se ani zde nevyhnul mírným formulačním chybám. Např. když hovoří o tom, že *síra an-nabawíja* je „*skutečný souhrnný životopis .... Tato kniha je zásadním autoritativním pramenem údajů o Muhammadově životě.*“ (s. 61) Tento životopis není však historickým životopisem, jde o dílo apologeticky sestavené z předchozích a živých rčení a legend. Nemá nic společného s objektivní historiografií. Proto je velmi unáhlené o něm mluvit jako o „*autoritativním prameni*“. Pokud budeme studovat úctu k Muhammadovi a jeho obraz v dějinách islámu, pak je to adekvátní pramen, ale pro životopisec jde spíše o sekundární pramen.

Na s. 64 autor předkládá svou metodologii, kterou vybírá hadíthy, které bude analyzovat. „*Prvním kritériem bylo uznávání hadíthů většinou muslimů.*“ (s. 64) To je nepřesná formulace: a) hadíthy jsou rozděleny podle kvality na správný, dobrý a slabý – v tomto ohledu se ovšem neřeší, zdali jej přijímá většina nebo menšina muslimů, i přesto, že hadíthy správné (*sahíh*) jsou velmi rozšířeny; b) co autor míní termínem „*většina muslimů*“? Jsou to sunniti, ší‘iti, zajdovci...? Dalším kritériem autorovi byla:

„Druhým byla oprávněnost zařazení sbírky hadíthů mezi prameny islámu, jako mezní bylo zvoleno 11. století, v němž zemřel kolektor nejmladší obecně uznávané ší'itské sbírky.“ (s. 64) Tady mi není úplně jasné, jaké kritérium zde má autor na mysli. Stačilo se spokojit s tvrzením z literatury, kde je obecně rozšířeno povědomí o šesti kanonických sbírkách u sunnitů a čtyřech kanonických sbírkách u ší'itů. Další autorovým kritériem byl: „Tyto dvě podmínky byly dále redukovány na dosažitelnost v elektronické podobě, již lze obdržet a pracovat s ní mnohem snáze a rychleji než s desítkami tištěných knih.“ (s. 64) Toto kritérium opravdu nepatří mezi vědecké, řekl bych dokonce mezi studentské. Tedy jde o velmi diskutabilní pohled autora na analyzovaný pramen. Jako čtvrté – pro autora však nepochopitelně třetí – kritérium bylo: „Jako třetí bylo zvoleno jazykové kritérium, a to překlad do některého z vybraných evropských jazyků. Mezi preferované jazyky byla zařazena angličtina, italština, polština a ruština.“ (s. 65) Zde je další diskutabilní autorova metodologická nejasnost. Stačilo by sem vsunout teoretickou poznámku, kde by autor zodpověděl otázku, jak se vyhnout nepřesnostem při dvojitým překladu základního pramene. Nejtvrději řečeno: pokud autor nezná arabsky, pak se dle mého soudu vůbec do analýzy hadíthů neměl pouštět. Ovšem pro diplomovou práci mu to snad lze odpustit. Práce má naštěstí tolik jiných silných stránek, že jistě může být doporučena k obhajobě. S tím vším ovšem souvisí nejasný výběr klíčových slov, která autor použil pro filtrování klíčových hadíthů. „Další postup zahrnoval postupné filtrování textů vyhledáváním klíčových slov. Byly hledány výrazy „Jesus“, „Mary“, „Masih“, „Spirit of God“ a „Word of God“ nebo „Allah's Word“. Zadání klíčových slov „Servant“, „Prophet“ a „Messenger“ vrací desítky tisíc záznamů. Tyto tři zásadní tituly si vyžádají dlouhodobější práci do budoucna, ačkoliv z přelétnutí prvních několika set z takto vybraných hadíthů vysvitá, že se tyto tři výrazy vztahují k proroku Muhammadovi. To však předem nevylučuje přítomnost Ježíše v nich.“ (s. 65) Jde o veskrze povšechné informace. Zároveň však absentuje jasněji uchopená metoda určení klíčového termínu. Proč například nebyl zadán termín „Son of Mary“ jehož arabský originál Ibn Marjam je klíčový v Koránu?

Vzhledem k tomu, že práce je podávána na Katolické teologické fakultě UK zdá se, že **poslední 4. část bude tou klíčovou. Nese podnětný název Ježíš mezi křížem a půlměsícem** (s. 77-87). Text autor dále člení nejprve do tzv. náčrtu Ježíše podle islámu. Nutno dodat, že jde o pasáž velmi problematickou, protože vychází jen z výše zmíněných konstitutivních pramenů. Ovšem opomíjí muslimskou literaturu (např. Maurice Borrmans, *Jésus-Christ et les musulmans d'aujourd'hui*, 1996), súfijské spisy. Tedy autor zde načrtává obraz postavy Ježíše podle Koránu a hadíthů, nic víc. Tato čtvrtá část je autorovou syntézou a v mnoha pohledech velmi povedenou. I přesto, že se zde naleznou nejasnosti a nepřesnosti.

V první podkapitole hovoří o tom, co je křesťanům a muslimům v pohledu na Ježíše společné. Tato část autorovy syntézy se nezdá příliš teologická: „Také na obraně Marie a oslavě její dokonalosti a čistoty najdou obě strany společnou řeč, byť teologická východiska budou jiná. Korán říká, že Marii dala do Boží ochrany před Satanem její matka až po Mariině narození (K 3:36). V dějinách křesťanské teologie chápání tohoto tajemství (v důsledku prohlubování poznání) posunovalo okamžik, od kterého byla Marie očištěna, postupně od momentu zvěstování početí Ježíšova (Irenej) v čase dozadu. Vrcholná scholastika nakonec dospěla k výroku jejího vlastního neposkrvněného početí. Tento výrok byl v latinské církvi pozvednut na závaznou výpověď víry v bule *Ineffabilis Deus* papeže Pia IX. Z 8.12.1854.“ (s. 79) Nebo: „Pro křesťany je od podstaty Ježíšova bytí neoddělitelná i jeho funkce spasitelská.“ (tamtéž)

Jsem velmi překvapen, že autor, který v celé práci ukazuje, že se vyzná v literatuře, na s. 80 v pozn. č. 250 uvádí vskutku nevalnou a chybnou apologetickou stať od známého brojitele proti všemu islámskému Lukáše Lhořana. Autor se sice poměrně elegantně vyhnul islamofobickým vsuvkám či apologetickým soudům, nicméně zmínka o Lhořanově bezzubé apologetice tu „vyčuhuje“.

Druhou podkapitolou této čtvrté klíčové části jsou kontroverzní témata mezi křesťany a muslimy v pohledu na Ježíše. I zde ne-teologicky zní věta: „Zároveň je však největší výzvou pro křesťany, aby s muslimy o trojiční teologii hovořili, jasnými slovy vysvětlovali, že Trojice není ani vnějším dodatkem víry v Boha, ani nejde o tři substance.“ (s. 84) Podobně neohrabaně: „Křesťanství vychází z pojmu lidské přirozenosti. Tu lze definovat jako podstatu (nezaměňovat s pojmem substance) a trvalou

ustavující strukturu, jako soubor vlastností a schopností, které jsou principem jednání člověka jakožto člověka.“ (s. 84-85) Nebo: „Právě na jeho základě je Ježíš pro muslimy nutně někým jiným než pro křesťany, protože je pro ně někým jiným Bůh.“ (s. 87)

V **Závěru** autor dochází k syntéze, ale opět je zde několik nejasných formulací. Tak např.: *„Mnozí znají kolem sebe někoho, kdo přestal docházet do kostela nebo sboru nebo úplně věřit v Boha jen proto, že Bůh nevyslyšel jeho prosby (často o uzdravení blízkých osob). Takový člověk opravdu ztratil Boha, protože stavěl svoji vůli nad Jeho vůli.“ (s. 90) Člověk, který přestane chodit do kostela, ztratil Boha?*

Významnou a klíčovou otázku autor předkládá na závěr: *„Ke druhému člověku se nejlépe přiblížíme pochopením a využitím jeho vyjadřovacích prostředků. Poslouchat nás může jen ten, ke komu mluvíme jeho jazykem. Tato práce ukázala, že stejná slova neznamenají vždy totéž.“ (s. 90) Jak tedy s muslimy mluvit? Jejich řečí? Naší řečí? Jejich pojmy? Našimi pojmy? Žel na toto autor neodpovídá.*

IV. Zhodnocení práce:

Podle formálních měřítek je práce dostačující a splňuje kritéria předepsaná pro diplomovou práci. Dostatek literatury, vč. velkého počtu cizojazyčných titulů, mluví za vše.

Z obsahového hlediska je třeba podtrhnout, že některé pasáže jsou vskutku vynikající (např. části o kritice islámských historických pramenů, úvodní pasáže o Koránu a o sunně, ale i analytické pasáže o koránských pasážích). Vedle toho je poměrně povedená závěrečná pasáž, kde autor předkládá syntézu práce a dokazuje tím svou zkušenost a zralost.

V celé práci jsou však mírné nedotaženosti a neadekvátní formulace, které by bylo třeba zkontrolovat. Nejde jen o častou chybnou transkripci, ale i o teologické formulace, které jsou leckdy zavádějící.

Metodologicky je práce ucelená a správně pojatá. Snad jen pasáže třetí části o psané tradici sunně by vyžadovaly přepracování a uchopení jejich analýzu lépe odůvodněnou metodologií.

Naopak čtvrtá a závěrečná pasáž je vynikající ukázkou autorovy syntézy.

Celkově navrhuji práci hodnotit **výborně**.

Možný dotaz pro obhajobu:

„Jak tedy máme my křesťané s muslimy mluvit o Ježíši? Jejich řečí? Naší řečí? Jejich pojmy? Našimi tituly?“